

Травкіна Ольга

<https://orcid.org/0000-0001-5658-2490>Кандидат історичних наук
(Чернігів, Україна) E-mail: travkinaoi@ukr.net

ЧЕРНІГІВСЬКИЙ КОЛЕГІУМ XVIII СТ.: ЄВРОПЕЙСЬКА МОДЕЛЬ ОСВІТИ, ЗДОБУТКИ ТА ВИКЛИКИ

Мета роботи. *Висвітлити європейські впливи на українську освітню систему ранньо-модерної доби, зокрема, освітню модель Чернігівського колегіуму XVIII ст.*

Методи дослідження. *Використання історико-хронологічного методу в поєднанні з аналітичним, порівняльним й узагальнювальним підходами.*

Наукова новизна. *Доведено, що Чернігівський колегіум був заснований на європейській класичній системі освіти та вихованні. На основі цього засвоєного європейського спадку виховувалися цілі покоління педагогів, церковних діячів, медиків, державних службовців. Чернігівський колегіум був одним з осередків розвитку літератури першої половини XVIII ст.*

Висновки. *Значення Чернігівського колегіуму, заснованому на європейській класичній системі освіти та виховання, який функціонував упродовж XVIII ст. полягає в тому, що він зробив свій внесок у вивчення та знайомство з античною, європейською середньовічною, бароковою спадщиною, гуманістичними традиціями різних верств українського суспільства. Поряд з Київською академією та іншими колегіумами, Чернігівський колегіум був провідником європейських культурних впливів, сприяв зближенню західної і української культур. У другій половині XVIII ст. освітня модель, сформована у XVI ст., за якою був створений Чернігівський колегіум, вже не відповідала вимогам нового часу і потребувала реформування.*

Ключові слова: *Реформація, єзуїтські колегіуми, Києво-Могилянський колегіум, Чернігівський колегіум.*

Використання освітніх моделей, які панували в Європі, простежуються в українському шкільництві ще задовго до заснування Чернігівського колегіуму.

Могутнім поштовхом відродження та розвитку культурно-освітніх процесів в українських землях була Реформація. Реформаційні рухи спричинили появу братств, шкіл та друкарень при них, виникненню Острозької слов'яно-греко-латинської академії. В основу діяльності навчальних закладів було покладено традиційне для середньовічної Європи вивчення семи «вільних наук», яке складалося з тривіуму (граматика, риторика, діалектика) та квадріуму (арифметика, геометрія, музика, астрономія) [7, 132; 13, 14].

У той же час, гуманістами доби Реформації був вироблений новий тип гуманістичної школи, спрямований на ретельне студіювання та філологічне опрацювання культурної спадщини: запровадження вивчення класичної латинської, давньогрецької та давньоєврейської мов з метою поглибленого й критичного дослідження, перекладання текстів Святого Письма [8, 4–5]. Ця гуманістична концепція, що втілювала ідею Еразма Роттердамського, була запроваджена в європейських тримовних (латино-греко-єврейських) навчальних закладах.

Новий тип навчальних закладів, що сформувався під впливом ідей доби Ренесансу в XVI ст. у Західній Європі, був запроваджений в шкільну практику як протестантами, так і єзуїтами, які поширили мережу колегіумів та гімназій по всій Речі Посполитій, в тому числі на українських землях [19, 12].

Аналіз навчальних програм, організаційної структури, виховних процесів українських колегіумів, зокрема Києво-Могилянського колегіуму, вказують на значний вплив єзуїтської системи освіти, яка склалася в XVI–XVII ст. [15] і ввібрала передовий досвід гуманістів, пристосовавши його для освіти та виховання молоді у моральному та релігійному дусі. Сильною стороною єзуїтської моделі освіти було чітка організаційна структура, спільна програма навчання, які знайшли своє відображення у головному освітньому документі «Ratio atque Institutio Studiorum Societatis Iesu» (1599 р.). Разом з безкоштовним навчанням це багато в чому забезпечило гарну репутацію цим навчальним закладам (лише на українських землях в середині XVII ст. їх налічувалося півтора десятка). В той же час треба зазначити, що деталізація та конкретизація багатьох сторін програмного документу «Ratio Studiorum» (структури, навчальних програм, методів і форм роботи викладачів тощо), контроль за їх виконанням, регламентація навчальних посібників та занять, приводили до консервації та застигlosti освітньої системи, гальмувало запровадження нових предметів, розвитку новацій та інтелектуальних ідей.

Викладання предметів велося латиною, яка вважалася універсальною європейською мовою науки, освіти і культури. Освоєння класичної латини в цих навчальних закладах відбувалося під впливом ідей гуманістів на основі ретельного студіювання текстів античних та християнських авторів, спеціально відібраних і пристосованих для шкільної практики.

Відроджуючи класичну систему освіти та виховання, гуманісти, наслідуючи античні часи, основну увагу приділяли вивченню гуманітарних наук, вбачаючи в них найважливіший засіб навчання та виховання високоморальної людини, прагнучи через вивчення античних авторів – «*studia humanitatis*» – здійснювати окультурювання душі. Втілена в гуманістичній школі освітня доктрина носила наднаціональний, загальноєвропейський характер; теоретичні курси, прикладна література, творені латинською мовою, породжували універсальну шкільну культуру, яка поширювалася і в українських навчальних закладах [19, 18]. Викладання предметів було структуровано у відповідності з основними завданнями гуманітарної освітньої системи. Застосовувалася розроблена відомими протестантськими діячами П. Меланхтоном та І. Штурмом, теоретично обґрунтована педагогом Я. Коменським, класна система навчання, яка передбачала систему класів в залежності від віку та поступового засвоєння матеріалу.

Деякі сучасні дослідники пояснюють наявність характерних для єзуїтського шкільництва освітніх рис у навчальному процесі Києво-Могилянського колегіуму, згодом Академії, тим, що перед православною спільнотою стояло завдання позбавлення орденських шкіл їхніх освітніх переваг [15, 24].

Ця думка не нова, її щодо Чернігівського колегіуму (який був створений за взірцем Києво-Могилянської Академії, його організаційна структура, навчальні предмети, засади та традиції внутрішнього життя багато в чому наслідували киево-могилянські) висловлювали ще у ХІХ ст. В основі цієї концепції лежала думка про те, що колегіум був заснований як «православна твердиня» для протистояння польсько-католицькій експансії її ж зброєю, тобто як заклад альтернативний єзуїтським колегіумам, фундований на засадах європейської латиномовної культури [18, 9].

Єзуїтські впливи на православний Києво-Могилянський колегіум обґрунтовували також здобуттям єзуїтської освіти особами, які перебували біля витоків лаврської школи [15, 24].

Архімандрит Києво-Печерської лаври, згодом митрополит Петро Могила у 1631 р. відкрив у Києво-Печерській лаврі школу. У червні 1631 р. він запросив вчителів зі Львова Ісаю Трофимовича-Козловського (здобув освіту у Львівській братській школі та за межами Речі Посполитої), який став ректором лаврської школи й Сильвестра Косова, назначеного префектом [7, 141]. Останній викладав риторику і навчався у Люблінській єзуїтській колегії, Замойській, Віленській академіях, після смерті Петра Могили у 1647 р. С. Косов став київським митрополитом.

Лаврська школа, відкрита Петром Могилою, була конкуренткою братській школі, заснованій у 1615 р. при Богоявленському монастирі. Це викликало незадоволення серед української шляхти, духовенства на чолі з митрополитом Ісаєю Копинським та запорозькими козаками [7, 141–142]. Висловлювалося обурення: «Нащо латинське і польське училища заводите, того у нас дотепер не було і спасались... Було хотіли самого Петра Могили у вчителів до смерті побити; ледве їх умовили» [3, 436].

С. Косов зазначав: «Був такий час, що ми висповідавшись, тільки і чекали, що ось почнуть начиняти нами шлунки дніпровських осетрів, або ж одного вогнем, іншого мечем відправлять на той світ» [3, 436].

Справа закінчилася компромісом: Петро Могила, зважаючи на заповіт свого попередника митрополита Іова Борецького, який заповідав, щоб засновували школи тільки при братстві, записався до братства як старший брат і опікун. Місцем об'єднаної лаврської і братської школи залишився Богоявленський монастир, а Петро Могила був опікуном київського братства і об'єднаної школи, яка згодом стала називатися Києво-Могилянським колегіумом [7, 141–142].

Як бачимо, прагнення відкрити у Києві навчальний заклад за взірцем польських католицьких колегіумів з викладанням латинської і польської мов, наштовхнувся на значний опір з боку православної спільноти. Але і з боку польської влади розпочався тиск на Київський колегіум. У 1634 р. король розпорядився скасувати латинську друкарню (у 1633 р. Лаврська друкарня придбала латинський шрифт) і закрити латинські школи: Київський колегіум та його філіал у Вінниці [16, 32].

Проте під тиском православної спільноти у 1636 р. дозволено було вивчати мови і науки, але тільки до початків філософії, щоб заклад не був визнаний вищою школою.

С. Косов змушений був виступити на захист православ'я. Він намагався спростувати закиди щодо протестантизму, в якому звинувачували католики православних і обґрунтувати необхідність вивчати латинську мову, яка була розповсюджена у Речі Посполитій, куди на той час входили українські землі. У своєму польськомовному творі «*Exegesis, to iest dawne sprawe o szkolach Kiowskich i Winickich*» (Апология, 1635 р.) він писав: «Але для чого нашої країні латинські школи необхідні, передусім для того, щоб нашу бідну Русь не називали дурною Руссю. Учїться, *grawі udawca*, по-грецькому, а не на латині. Добра порада, але більш корисна у Греції, ніж у Польщі, де латинська мова більш уживана. А то поїде бідолага русин в трибунал, на сейм або сеймик, до гроду, до земства – *bez laziny placі winy* (без знання латини плати штраф); у нього немає ні судді, ні адвоката, ні ума, ні депутата» [3, 448].

Відкриття православного навчального закладу у Києві за прикладом польських католицьких, зокрема, єзуїтських шкіл, заініційоване Петром Могилою, було продиктоване позицією Петра Могили, обставинами, які привели його на посаду архімандрита Києво-Печерської лаври та на посаду київського митрополита. Петро Могила походив з православної аристократичної молдавської родини, «воєводич земель молдавських», перебував свого часу на службі у польському війську і був відданий інтересам Речі

Посполитої: на посадах архімандрита Києво-Печерської лаври і київського митрополита його затверджували польські королі. Під час виборчого сейму польського короля 1632 р., королевич Владислав, потребуючи допомоги козаків у боротьбі з Московським царством, видав «Пункти заспокоєння народу руського», за якими православним повертали втрачені права після Берестейської унії (1596 р.), зокрема, мати право на свою ієрархію, затверджену урядом: митрополита і чотирьох єпископів [5, 79–80.]. У цьому ж, 1632 р. польський король Владислав IV затвердив кандидатуру Петра Могили на посаду київського митрополита [5, 84].

Вочевидь, для ствердження свого авторитету Петро Могила вирішив відкрити навчальний заклад вищого рівня, де б різні верстви православної спільноти в умовах перебування у складі католицької держави Речі Посполитої, могли отримувати освіту, не гіршу, ніж у католицьких закладах. Вивчення латинської та польської мови у заснованому колегіумі відповідало нагальним потребам тогочасного суспільства: у Речі Посполитій це були мови діловодства державних установ: сеймів, сенату, трибуналів (судів), земських та міських урядів, тобто судово-адміністративної системи, латинська і, природно, польська мови широко використовувалися у культурно-освітніх закладах, літературі, тощо.

Європейська освітня модель, яка була покладена в основу діяльності Києво-Могилянського колегіуму (Академії), збереглася і після виходу Лівобережної України зі складу Речі Посполитої у середині XVII ст. і інкорпорації її до Московського царства, оскільки держава Війська Запорозького (Гетьманщина) до другої половини XVIII ст. користувалася автономією як у сфері державного та військового управління, так і в культурно-освітній.

Чернігівський архієпископ Лазар Баранович (1657–1693 рр.), коли був ректором Києво-Могилянського колегіуму (1650–1657 рр.), потім як його протектор, будучи місцезлюстителем київської митрополії (1657 р., 1659–1661 рр., 1670–1685 рр.), опікувався ним, насамперед, турбувався про його матеріальне забезпечення, надсилав вчителів тощо. У часи Руїни Києво-Могилянський колегіум дуже постраждав через військові дії: у 1658–1660 рр. велика пожежа майже знищила його будівлі, а у 1665 р. Братський монастир і школи при ньому було повністю зруйновано [2, 136]. У передмові до книги «Зерцало от писання Божественнаго», виданої 1705 р. в Чернігові, зазначалося, що через занепад та запустіння шкіл Києво-Могилянських Лазар Баранович вирішив «потщася воздвигнути оученіе», саме у Чернігові при архієрейському домі, тобто у кафедральному Борисоглібському монастирі, де була резиденція Лазаря Барановича [6, арк. 11 зв., НН]. Як далі зазначалося в «Зерцалі», за короткий час Київський колегіум розквітнув, а в Чернігові школи «малыхъ ради именій, пространства и скудности невозможна разширенны и оутвержденны быти» [6, арк. 11 зв., НН].

Відомо, що плани Лазаря Барановича щодо заснування в Чернігові навчального закладу вищого рівня втілював чернігівський архієпископ Іоан Максимович, який розбудував мурований кафедральний Борисоглібський монастир, спорудив в ньому, правда не в зовсім зручному місці «на браме шесть келий без склепена на школы» [9, 204].

Іоан Максимович, вихованець Києво-Могилянського колегіуму, заручившись підтримкою гетьмана Івана Мазепи, що дав дозвіл на відкриття Чернігівського колегіуму [6, арк. 8–8 зв.], заснував у 1700 р. навчальний заклад на кшталт київської *alma mater*, котрий в якійсь мірі міг стати і конкурентом Києво-Могилянському колегіуму. Беззаперечно, відкриття колегіуму в Чернігові мало б підвищити авторитет чернігівських архієпископів.

Як свідчить «Зерцало», в 1705 р. гетьмана Івана Мазепу вже вітали три класи, як тоді їх називали «школи» колегіуму: «schola infima, grammatica, syntaxis» [6, арк. 8–8 зв.]. Вітали гетьмана також неопоети, тобто, учні наступного, четвертого класу поетики [6, арк. 11 зв.–13]. Відкриття наступного за ним класу риторики «Живы будем в настоящий годъ (тобто в 1705 р. – О. Т.) риторическому оученію начало положенно буде» [6, арк. 11 зв., НН], надавало навчальному закладу статус колегіуму. Про що і поспішили сповістити очільникам держави – гетьману Івану Мазепі, царю Петру I та царевичу Олексію, генеральному судді Василю Кочубею засновники колегіуму: чернігівський архієпископ Іоан Максимович та префект Антоній Стаховський, присвячуючи їм збірники своїх праць «Зерцало от писання Божественнаго» та «Алфавіт собранный рифмами сложенный» «от новозаченныхъ оучилищ Черниговских», які побачили світ у 1705 р.

Слід зауважити, що Чернігівський колегіум був відкритий на початку XVIII ст. за інших, відмінних обставинах, ніж Києво-Могилянський колегіум. Петро Могила заснував Київський колегіум, коли Київ та українські землі входили до складу Речі Посполитої і навчальний заклад був організований на взірць польських католицьких колегіумів.

Архієпископ Іоан Максимович заснував Чернігівський колегіум, коли Гетьманщина була вже інкорпорована до складу Московського царства. У Московщині вороже ставилися до латинської науки, літератури і шкільництва. Проте, вище українське духовенство, виховане в системі класичної європейської освіти, яку репрезентували католицькі та протестантські навчальні заклади, зокрема і Києво-Могилянський колегіум, не бачили їй альтернативи. Треба зауважити, що у цей час на Московщині почалося реформування в освітній сфері. 7 червня 1701 р. виходить указ царя Петра I «завесь в Академії (Московській – О.Т.) учения латинские» [10, 29]. 16 грудня 1700 р. Стефан Яворський фактично був призначений місцезлюстителем патріаршого престолу [14, 87–88.] і як протектор академії реформував її за зразком Києво-Могилянської, забезпечив московську академію викладацькими кадрами з Києва. Надалі українці поширили мережу освітніх закладів, створених на взірць Києво-Могилянського колегіуму (часто в не повному обсязі та з великими труднощами), по всій Російській імперії.

Основна увага в Чернігівському колегіумі, як і в європейських навчальних закладах та у Києво-Могилянській академії, приділялася вивченню латинської мови. Латинську мову вивчали за підручником португальського єзуїта Еммануїла Альвара (1526–1582 pp.) «*Institutiones Linguae Latinae*» (в трьох частинах), (вперше надрукований в 1582 р.), який був дуже популярний в Європі і в Київській академії. Підручник Е. Альвара «*Institutiones Linguae Latinae*», за яким вивчалася латина, був призначений для польських шкіл і містив пояснення та переклад латинських текстів польською мовою, лише поступово запроваджувалися підручники, в яких паралельно з латинським текстом йшло пояснення та переклад російською мовою. Поряд з вивченням латинської мови у Чернігівському колегіумі упродовж XVIII ст. викладалася польська мова, а заклад у деяких джерелах названий «полионолатинским» [1, арк. 2].

Опанування латини не обмежувалося граматичними класами (аналогія, інфіма, граматика, синтаксис), а продовжувалося у класах поетики та риторики, де теоретична частина матеріалу викладалася латиною, практичні вправи та зразки – латинською, польською, з середини XVIII ст. – церковно-слов'янською мовою. Про це свідчать рукописні курси цих предметів, які збереглися до нашого часу: префекта Антонія Стаховського «*Clavis scientiarum*» («Ключ знання») (1708 р.), анонімна риторика «*Reginae hortus eloquentiae*» («Сад цариці красномовства») (1717 р.), анонімна риторика «*Informator artis oratoriae*» («Вихователь ораторського мистецтва») (1718 р.), риторика префекта Іоана Дубинського «*Rhetorica ieromonachi Constantini Politanuski anno 1724 in annum 1725 tradita per ieromonachum Ioannem Dubinski Czernihoviae*» (1724–1725 pp.) (належала Костянтину Політанському), Дмитра Смяловського «*Domus Tullianae eloquentiae*» («Будинок Туліанового красномовства» (1726–1727 pp.), Лазаря Богословського «*Tullius in campis oratoriis*» («Тулій на нивах ораторських») (1738 р.), поетика Серапіона Валуцького (1749–1750 pp.) та інші. У кінці курсу поетики викладачами склалися і разом зі студентами ставилися п'єси. Рукописні риторики та поетики зберігаються в ІР НБУ ім. В. І. Вернадського НАН України [18, 66, 72]. Питання про те, які конкретно риторики та поетики наслідували курси викладачів українських колегіумів, залишається відкритим. Вважається, що вони були компілятивними. Ймовірно все його, зразком курсів поетик і риторик, які викладалася в Києво-Могилянській академії, а отже і в Чернігівському колегіумі, слугували курси європейських, зокрема, польських, єзуїтських викладачів. Курси французьких філологів Юлія Скалігера, Миколи Кавсіна, Франка Помея, єзуїтів Якоба Понтана та Кипріана Соареса, польського поета Матвія Сарбєвського та інших користувалися незаперечним авторитетом серед викладачів.

У другій половині XVIII ст. посилюється тенденція до вивчення національної поезії та літератури. В Україні цей процес супроводжувався русифікаторською політикою, відбулося поступове витіснення латини. Розпочинається вивчення російської мови, поезії та літератури за друкованими підручниками паралельно з викладанням цих дисциплін і латинською мовою також уже за друкованими підручниками.

Латиною викладався і дворічний курс філософії, запроваджений у Чернігівському колегіумі у 1749 pp. Він мав назву «*Cursus philosophicus biannalis in orthodoxa collegii Czernihoviensi*» («Дворічний філософський курс в православній колегії Чернігівській»), прочитаний префектом Сильвестром Новопольським [18, 86].

З його запровадженням – філософія складала вищий ступінь «*studia superiora*» – навчальний заклад можна віднести до колегіумів академічного, вищого рівня. З 1755 р. у Чернігівському колегіумі філософію викладали за друкованим підручником німецького вченого Ф. Х. Баумейстера «*Elementa philosophiae*» («Основи філософії») [11, 309].

Курс навчання в Чернігівському колегіумі закінчувався вивченням філософії. Останній курс – богословський – у Чернігівському колегіумі не був запроваджений через тісноту і нестачу приміщень у кафедральному Борисоглібському монастирі, де розташовувався колегіум. Чернігівські єпископи неодноразово зверталися до Синоду з проханням надати у розпорядження окремий монастир, зробити його «училищним» і перевести туди колегіум, наприклад, в жіночий П'ятницький монастир у Чернігові [4, арк. 2]. У подібних «училищних» монастирях розташовувалися Києво-Могилянська Академія, Харківський колегіум. Це б дало можливість настоятелям цього монастиря бути ректорами Чернігівського колегіуму і викладати богослов'я. Проте цей проєкт не був реалізований. Чернігівський колегіум так і не набув повного вищого, академічного статусу, який визначався, зокрема, і викладанням богослов'я. У Чернігівському колегіумі богослов'я було введено тільки в 1786 р., коли заклад реорганізували в семінарію [11, 1898, № 16, с. 665].

Достеменно відомо, що у 60-ті pp. XVIII ст. у Чернігівському колегіумі викладалися давньогрецька та німецька мови, з 1780 р. – французька. Вивчали також арифметику, геометрію. Історія та географія не викладалися як окремі дисципліни, а вивчалися в рамках основних курсів: певні відомості з історії та географії містилися в курсах поетики та риторики у відповідних розділах під назвою «*Eruditionis*» [18, 96].

У Чернігівському колегіумі опановували також музику, учнів навчали хорового співу, гри на музичних інструментах, малюванню.

Викладання суто релігійних предметів обмежувалися вивченням катехізису, студіюванням патристики, написанням вправ на релігійну тематику. Не дивлячись на свій універсалізм, навчання в колегіумі, заснованому церковними діячами і в якому викладачами були ченці, мало релігійне забарвлення: студенти брали участь у щоденних молитвах, у студентській конгрегації, повинні були присутні на богослужіннях тощо.

При Чернігівському колегіумі знаходилася бібліотека, яка належала до найбільших бібліотек Гетьманщини і була другою після бібліотеки Києво-Могилянської академії. На початку XIX ст. згідно каталогу вона нараховувала понад вісім тисяч назв книжок та журналів латинською, церковно-слов'янською, російською, французькою, німецькою, польською, англійською, італійською мовами [18, 122]. Більша частина літератури була латиномовна і датувалася XVI–XVII ст. і, природно, була надрукована в Європі. Вона містила ґрунтовні наукові праці з патристики, екзегетики, канонічного права, літургії, богослов'я, а також твори класичної та новітньої літератури, поезії, драматургії, трактати з філології, чимало книг з античної та церковної історії. У бібліотеці колегіуму зберігалися також цінні рукописні книги і літописи.

Бібліотечний репертуар підтверджував європейське джерело наукових та освітніх уподобань викладачів, панування і у XVIII ст. культу латинського слова, хоча з його другої половини бібліотека дедалі більше поповнювалася книгами, на національних мовах. На жаль, бібліотечне зібрання до нашого часу не збереглося.

Чернігівський колегіум, як і інші українські колегіуми, базувався на системі європейської освіти, яка склалася ще у XVI ст. і на той час вже застаріла, значною мірою була законсервована, особливо це стало відчутним у другій половині XVIII ст. Основна увага, як і раніше, тут приділялася вивченню латини, не задовольняли і схоластичний метод викладання предметів, застарілі підручники. Життя потребувало знання нових європейських мов, розширення кола предметів – математики, природничих наук, історії, географії. У реформуванні навчальних закладів була зацікавлена, насамперед, українська еліта, котра прагнула дати своїм дітям вищу світську освіту, яка б включала знання європейських мов, вивчення дисциплін, що відповідали назрілим потребам суспільства: юриспруденції, медицини, природничих наук, інженерної та артилерійської справи тощо. Проте реформування освітніх закладів проходило повільно. Вони дедалі більше відставали від вимог часу, перетворювалися, у станово-духовні заклади у зв'язку з вимогами Синоду про обов'язковість навчання у них дітей священнослужителів. Це викликало невдоволення старшинської верстви, яка висувала вимоги відкриття на теренах України світського університету або академії [17, 19].

Тричі – у 1765, 1786, 1801 рр. у Чернігові планувалося відкрити університет, вочевидь, зважаючи на те, що в місті функціонував такий авторитетний осередок освіти, як Чернігівський колегіум, який міг би стати базою для університету, забезпечити його студентами і викладачами [12, 85].

Але ці проекти не були реалізовані. Чернігівський колегіум у результаті освітньої реформи 1786 р. був реорганізований у станований навчальний заклад для підготовки освіченого духовенства – духовну семінарію [11, 1898. № 16, с. 640], в той же час створені державні світські навчальні заклади – народні училища.

Значення Чернігівського колегіуму, заснованого на європейській класичній системі освіти та виховання, який функціонував упродовж XVIII ст. полягає в тому, що він зробив свій внесок у вивчення та знайомство з античною, європейською середньовічною, бароковою спадщиною, гуманістичними традиціями різних верств українського суспільства. Чернігівський колегіум, поряд з Київською академією та іншими колегіумами, був провідником європейських культурних впливів, сприяв зближенню західної та української культур. Чернігівський колегіум був одним з осередків розвитку української літератури першої половини XVIII ст.

Однією з переваг цієї системи була універсальна шкільна культура, яка базувалася на одній мові – класичній латині, що дозволяло вільно переходити на навчання в інші навчальні заклади, зокрема, і закордонні, знайомитися з європейськими здобутками, бути відкритими до пізнання нового (це ілюструє, наприклад, доля Петра Мінца – вихованця Чернігівського колегіуму, який навчався у Києво-Могилянській Академії, єзуїтському колегіумі у Володимирі, у Замойській Академії) [18, 153]. На основі цього європейського спадку виховувалися цілі покоління педагогів, церковних діячів, медиків, державних службовців, козацької інтелігенції, члени патріотичних гуртків автономістів, серед них новгород-сіверського осередків, представниками яких були О. Лобисевич, М. Значко-Яворський, В. Шишацький, Г. Полетика, Г. Покас, Г. Кологривий та інші, які підготували підґрунтя українського національного відродження XIX ст. [18, 191].

References

1. Алфавит собранный рифмами сложенный. Чернігів: Друкарня Троїцько-Іллінського монастиря, 1705. 151 арк.
Alfavyt sobrannyi ryfnamy slozhennyi. (1705). [Alphabet collected with rhymes]. Chernihiv: Drukarnia Troitsko-Illinskoho monastyria. 151. [in Ukrainian]
2. Величко С. Літопис: перекл. з книжкової української мови В. О. Шевчука. К.: Дніпро, 1991. Т. 2. 640 с.
Velychko, S. (1991). Litopys: perek. z knyzhkovoï ukrainkoï movy V. O. Shevchuka. [Chronicle: translated from the standard Ukrainian language by V. O. Shevchuk.]. Vol. 2. K.: Dnipro. 640. [in Ukrainian]
3. Голубев С. Т. Киевский митрополит Петр Могила и его сподвижники : Опыт церковно-исторического исследования. Киев: тип. Корчак-Новицкого, 1883. Т. 1. 436 с.

- Holubev, S. (1883). Kyevskiy mytropolyt Petr Mohyla y eho spodvyzhnyky : Opyt tserkovno-ystorycheskoho yssledovaniya. [Metropolitan of Kyiv Pyotr Mohyla and his associates: Experience of church-historical research]. Vol. 1. Kyev: typ. Korchak-Novytskoho.436. [in Ukrainian]
4. ДАЧО (Державний архів Чернігівської області). Ф. 679. Оп. 1. Спр. 1556. 10 арк. DACHO (Derzhavnyi arkhiv Chernihivskoi oblasti). F. 679. Op. 1. Spr.1556. 10 ark. [DACHO (State Archives of Chernihiv Region). F. 679. Op. 1. Spr. 1556]. 10 sheets. [in Ukrainian]
  5. Жуковський А. Петро Могила й питання єдності церков. Київ: Мистецтво, 1997, 304 с. Zhukovskiy, A. (1997). Petro Mohyla y pytannia yednosti tserkov. [Petro Mohyla and the question of the unity of churches]. Kyiv: Mystetstvo. 304. [in Ukrainian]
  6. Зерцало от писанія Божественнаго. Чернігів: Друкарня Троїцько-Іллінського монастиря, 1705, 71 арк. Zertsalo ot pyvaniia Bozhestvennaha. (1705). [The writings of the Divine were reflected]. Chernihiv: Drukarnia Troitsko-Illinskoho monastyria. 71. [in Ukrainian]
  7. Ісаєвич Я. Д. Братства та їх роль в розвитку української культури XVI-XVIII ст. Київ: Наук. думка, 1966, 248 [3] с. Isaievych, Ya. (1966). D. Bratstva ta yikh rol v rozvytku ukrainskoi kultury XVI-XVIII st. [Brotherhoods and their role in the development of Ukrainian culture in the 16th-18th centuries]. Kyiv: Nauk. Dumka, Ukraine. 248.[in Ukrainian]
  8. Ісаєвич Я. Перші українські академії. Київська старовина. 1998. №6. С. 3–11. Isaievych, Ya. (1998). Pershi ukrainski akademii. [The First Ukrainian Academies]. Kyiv Antiquity, 6, 3–11. [in Ukrainian]
  9. Кочегаров К. А. Русское правительство и Черниговский казацкий полк в канун нашествия шведов на Украину (1708 год) [Приложение]. *Петербургские славянские и балканские исследования*. 2015. № 2. Июль-декабрь. С. 204–205. Kocheharov K., (2015). Russkoe pravytelstvo y Chernyhovskiy kazatskiy polk v kanun nashestviya shvedov na Ukraynu (1708 hod) [Prylozhenye]. [The Russian government and the Chernihiv Cossack regiment on the eve of the Swedish invasion of Ukraine (1708) [Appendix]. *Petersburg Slavic and Balkan Studies*, 2. July-December. 204–205. [in Russia]
  10. Ларионов А. А. «Университетская автономия» в Московской славяно-греко-латинской академии. *Вестник Московского университета*. Сер. 8. История. 2010. № 3. С. 27–39. Laryonov, A. (2010). «Unyversytetskaia avtonomyia» v Moskovskoi slaviano-hreko-latynskoi akademyy. [«University Autonomy» at the Moscow Slavic-Greek-Latin Academy]. *Herald of Moscow University*. Ser. 8. History, 3, 27–39, [in Russia]
  11. Литинский В. Картинки из прошлого Черниговской духовной семинарии. *Черниговские епархиальные известия*. Часть неофициальная. 1897, №8, С. 309–314; 1898, №16. С. 640–644. Lytynskiy, V. (1897, 1898). Kartynky yz proshloho Chernyhovskoi dukhovnoi semynaryu. [Pictures from the past of the Chernihiv Theological Seminary]. *Chernihiv eparchial news*. The part is unofficial, 1897, 309–314; 1898, 16, 640–644. [in Ukrainian]
  12. Миловидов Л. Проекти вищої школи на Чернігівщині (1760-1803 рр.). *Записки Чернігівського наукового товариства: праці історично-краєзнавчої секції*. Чернігів: Держдрукарня, 1931. Т. 1. С. 65–89. Mylovydov, L. (1931). Proiekty vyshchoi shkoly na Chernihivshchyni (1760–1803 rr.). [Projects of higher education in Chernihiv region (1760–1803)]. *Notes of the Chernihiv Scientific Society: works of the historical and local history section*. Chernihiv: State Printing House. Vol. 1. 65-89. [in Ukrainian]
  13. Мицько І. Острозька слов'яно-грецько-латинська академія. *Острозька давнина*. Львів. 1995. Т. 1. С. 13–23. Mytsko, I. (1995). Ostrozka sloviano-hretsko-latynska akademiia [Ostroh Slavic-Greek-Latin Academy]. *Ostroh Antiquity*. Lviv. Vol. 1. 13–23. [in Ukrainian]
  14. Полное собрание законов Российской империи с 1749 г. Т. IV (1700–1712). СПб. Тип. II Отделения Собственной Е.И.В. Канцелярии, 1830. 890 с. Polnoe sobranie zakonov Rossyiskoi ymperyy s 1749 h. (1830). [Complete collection of laws of the Russian Empire since 1749], Volume IV (1700–1712). St. Petersburg Type. II Department of Own E.I.V. Offices, 890. [in Russia]
  15. Сєряков С. О. Характерні риси єзуїтського шкільництва в освітній діяльності Києво-Могилянської академії в XVII столітті. *Наукові записки НаУКМА*. 2000. Т. 18. Ювілейний випуск. С. 24–28. Sieriakov, S. (2000). Kharakterni rysy yezuitskoho shkilyntstva v osvitnii diialnosti Kyievo-Mohylianskoï akademii v XVII stolitti. [Characteristic features of Jesuit schooling in the educational activities of the Kyiv-Mohyla Academy in the 17th century]. *Scientific notes of NaUKMA*. Vol. 18. Anniversary issue. 24–28. [in Ukrainian]

16. Сінкевич Н. Літературна творчість, коло читання та несподівані інтелектуальні зацікавлення митрополита Сильвестра Косова (згідно аналізу «Патерикону» 1635 р.). *Лаврський альманах*. № 26. 2012. С. 29–47.
Sinkevych, N. (2012). Literaturna tvorchist, kolo chytannia ta nespodivani intelektualni zatsikavlennia mytropolyta Sylvestra Kosova (zghidno analizu «Paterikonu» 1635 r.). [Literary creativity, reading circle and unexpected intellectual interests of Metropolitan Sylvester Kosov (according to the analysis of the «Patericon» of 1635)]. *Lavra Almanac*, 26, 29–47. [in Ukrainian]
17. Тисяча років української суспільно-політичної думки. У дев'яти томах. К.: Дніпро, 2001. Т. 4. Кн. 2. Середина XVIII ст. /Упор. В. Литвинова, В. Шевчука. 360 с.
Lytvynova, V. Shevchuk, V. (2001). Tysiacha rokiv ukrainskoi suspilno-politychnoi dumky. U deviaty tomakh. Seredyna XVIII st. [A Thousand Years of Ukrainian Social and Political Thought. In Nine Volumes]. Kyiv: Dnipro, 2001. Vol. 4. Book 2. The Middle of the 18th Century. 360. [in Ukrainian]
18. Чернігівський колегіум [авт. кол.: Ольга Травкіна (кер.) та ін.]. Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2012, 237 [2] с іл.
Travkina, O. (2012). Chernihivskiy kolehium [Chernihiv Collegium]. Chernihiv: Publisher Lozovyi, 237. [in Ukrainian]
19. Яковенко Н. Латинське шкільництво і «шкільний гуманізм» в Україні XVI – середини XVII ст. *Київська старовина*. 1997. №1–2. С. 11–27.
Yakovenko, N. (1997). Latynske shkilnytstvo i «shkilnyi humanizm» v Ukraini XVI – seredyny XVII st. [Latin schooling and «school humanism» in Ukraine in the 16th – mid-17th centuries]. *Kyiv Antiquity*, 1–2, 11–27. [in Ukrainian]

Travkina Olga

<https://orcid.org/0000-0001-5658-2490>

PhD in Historical Science
(Chernihiv, Ukraine) E-mail: travkinaoi@ukr.net

CHERNIHIV COLLEGIUM OF THE 18TH CENTURY: EUROPEAN MODEL OF EDUCATION, ACHIEVEMENTS AND CHALLENGES

Purpose of the work. *To highlight European influences on the Ukrainian educational system of the early modern era, in particular, the educational model of the Chernihiv Collegium of the 18th century.*

Research methods. *The use of the historical-chronological method in combination with analytical, comparative and generalizing approaches. Scientific novelty. It has been proven that the Chernihiv Collegium was founded on the European classical system of education and upbringing. On the basis of this assimilated European heritage, entire generations of teachers, church leaders, doctors, and civil servants were educated. The Chernihiv Collegium was one of the centers of development of Ukrainian literature in the first half of the 18th century.*

Conclusions. *The significance of the Chernihiv Collegium, based on the European classical system of education and upbringing, which functioned throughout the 18th century, lies in the fact that it contributed to the study and acquaintance with the ancient, European medieval, baroque heritage, and humanistic traditions of different strata of Ukrainian society. Along with the Kyiv Academy and other collegiums, the Chernihiv Collegium was a conduit of European cultural influences, contributing to the rapprochement of Western and Ukrainian cultures. In the second half of the 18th century, the educational model formed in the 16th century, according to which the Chernihiv Collegium was created, no longer met the requirements of the new era and needed reform.*

Key words: *Reformation, Jesuit colleges, Kyiv-Mohyla College, Chernihiv College.*

Стаття надійшла до редакції 17.12.2025 р.

Рецензент: кандидат історичних наук, професор **Олександр Коваленко**